

שער לאקדמיה – תשפ"ב סמסטר ב'

שם קורס בעברית: מרבי סעדיה גאון ועד טום וג'רי: הכרות עם חיבורים ערביים-יהודיים
שם הקורס באנגלית: From Rabbi Saadiah Gaon to Tom & Jerry: A familiarity
with Judaeo-Arabic Texts
מספר הקורס: 520.5.0031
נקד: 2
אופן הוראה: שיעור
מספר שעות שיעור: 39
מרצה: ד"ר רחל חסון

דואר אלקטרוני: rachel.hasson@mail.huji.ac. מס' טלפון: 8243327 – 052.

יעדי ההוראה: הנחת היסוד העומדת בבסיס הקורס היא שהכרת התרבות הערבית-יהודית הינה חלק אינטגרלי מן הלשון הערבית-היהודית ששימשה את היהודים שחיו בארצות האסלאם שמסביב לים התיכון יותר מאלף וארבע מאות שנה. הקורס יוקדש ללימוד היחסים הבין-תרבותיים בין יהודים ומוסלמים בימי הביניים ובתקופה הקדם-מודרנית. נדגיש את הזיקות הספרותיות, החברתיות והיומיומיות הקרובות בין יהודים ומוסלמים בארצות האסלאם בתקופות אלה, תוך קריאה וניתוח של טקסטים ערביים-יהודיים. נכיר ז'אנרים ספרותיים שונים המייחדים שלבים בהתפתחותה והווייתה של התרבות הערבית-היהודית ונעמוד על הקשר שלהם עם הספרות והתרבות המוסלמית של אותה עת. נדגיש כי גילוייה של גניזת קהיר מאפשר הכרה קרובה של התרבות הערבית-היהודית. ננסה לענות על שאלות כמו: מדוע העתיקו יהודים את הקוראן? איך נוכל להסביר הופעתם של נרטיבים מן הקוראן בספרות הערבית-היהודית של ימי הביניים? כיצד הושפעו יהודים ממבנה השירה הערבית, ובכלל זאת המקאמה?

דרישות הקורס: קריאת החומר הביבליוגרפי.

הרכב הציון: 10% נוכחות, השתתפות. 30% מטלות כתיבה להגשה (שלוש מטלות לבחירה מתוך רשימה).

60% מבחן מסכם.

ציון עובר בקורס: 56.

יחידות ההוראה בליווי ביבליוגרפיה:

1. 22.3 - הגניזה

מרק כהן וידידה סטילמן. "גניזת קאהיר ומנהגי גניזה של יהודי המזרח". פעמים 24 (1985): 3 – 35.

להעשרה:

יוסף סדן. "על גניזה אצל המוסלמים". *קרית ספר* גה (תש"מ): 398 – 410.

Shelomo Dov Goitein. *A Mediterranean Society*. Vol.1, Berkely and Los Angeles and London 1967. Pp. 1 – 14.

2. 29.3 - רקע הסטורי

מיכאל לקר. *מוחמד והיהודים*. ירושלים 2014. עמ' 11, 29-21, 209 – 212.

מרק כהן. *בצל הסהר והצלב*. חיפה 2001. 97 – 127.

מטלה: סכם מהי חשיבותה של גניזת קהיר.

3. 5.4 - אסלאם ויהדות - נקודות מפגש ושוני

חווה לצרוס יפה. *אסלאם-יהדות – יהדות-אסלאם*. תל אביב 2003. עמ' 17 – 35.

יורם ארדר, אביבה חלמיש דפנה אפרת. *ירושלים לדורותיה*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 5. עמ' 57 – 85.

מטלה: מהן נקודות המפגש והשוני בין האסלאם והיהדות?

4. 12.4 - התהוות הערבית-היהודית; הספרות הערבית יהודית

יהושע בלאו; חיים בלנק; חיים רבין. הלשונות היהודיות - המשותף, המיוחד, הבעייתי. *פעמים*; רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח 1 (1979): 40 – 57.

לוי, אבנר. שם. עמ' 58 – 66.

[https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_1.5\(1\).pdf](https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_1.5(1).pdf)

אליעזר שלוסברג. "הספרות הערבית יהודית בימי הביניים". *טללי אורות* יא (תשס"ד): 167 – 222.

קריאת ה"רסאלה" מאת יהודה אבן קוריט מתוך: יהושע בלאו. *הספרות הערבית היהודית פרקים נבחרים*. ירושלים, תש"ס. עמ' 87 – 90. או בתרגום דן בקר לעברית.
להעשרה:

גבריאל רוזנבאום. "מילים עבריות ושפת סתרים של צורפים קראים בפי יהודים ולא יהודים במצרים המודרנית." *פעמים* 90 (תשס"ב): 115 – 153.

[https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_90.5\(1\).pdf](https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_90.5(1).pdf)

יצחק אבישור. "כינויי גנאי עבריים לגויים וליהודים בערבית יהודית." בתוך: יעקב בן-טולילה (עורך), *שי להדסה: מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודית*. אוניברסיטת בן גוריון 1997. עמ' 97 – 116.

Joshua Blau. *Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*. Jerusalem 1999. Pp. 1 - 28

מטלה: מהי ערבית יהודית? מדוע לדעתך יהודים החלו לכתוב את חיבוריהם בערבית יהודית?

5. תרגומי מקרא בערבית-יהודית: תרגום רס"ג; "שרוח"

26.4 - תרגום רס"ג

יהושע בלאו וסימון הופקינס. "תרגומי מקרא קדומים." *פעמים* 83 (תש"ס): 4 – 14.
[https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_83.1\(1\).pdf](https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_83.1(1).pdf)

חגי בן שמאי. *מפעלו של מנהיג*. ירושלים 2015. עמ' 291 – 307 ("המתח בין פירוש מילולי לחירות פרשנית").

<https://kotar-cet-ac-il.ezproxy.bgu.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=102834783#292.2603.7.none>

קריאת קטע מתוך תרגום רס"ג לתורה: בלאו, *הספרות הערבית*, עמ' 19 – 22.

מטלה: 1. מהו ייחודו וחשיבותו של תרגום רס"ג לתורה?

6. 10.5 - תרגומי מקרא מאוחרים

דוד דורון. "מתפסיר רס"ג לתרגומו של ר' חי דיין מתוניס." *ספונות* 20 (תשנ"א): 171 - 180.

אהרן ממן. "השרח המוגרבי לתורה." *פעמים* 83 (תש"ס): 48 – 56.
[https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_83.3\(1\).pdf](https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_83.3(1).pdf)

קריאת קטע מתוך "שרח" מוגרבי.

להעשרה:

יצחק אבישור. "התרגומים לתנ"ך בערבית-יהודית במזרח בעת החדשה: הצגה לשונית תרבותית". בתוך: מ. בר-אשר (עורך), *מחקרים בלשונות היהודים*. ירושלים 1988. עמ' 39 – 54.

7. 17.5 - סיפורי הנביאים

אביבה שוסמן. "הצצה אל עולם 'סיפורי הנביאים' במסורת האסלאם." *ג'מאעה* ט"ו (2006): 86-92.

עלי יסיף. *סיפור העם העברי*. ירושלים 1994. עמ' 2 – 7.

יצחק אבישור. "הספרות העממית של יהודי עיראק בערבית יהודית." *פעמים* 3 (תש"ס): 83 – 90.

Georges Vajda. "Isrā'īliyyāt." *EI*² 4. pp. 211 - 212.

קצת יוסף

הקוראן, תרגום אורי רובין, סורה יב, לפי הצורך.

תנ"ך, בראשית, לפי הצורך.

להעשרה:

Vernon K. Robbins and Gordon D Newby. "Prolegomenon to the relation of the Qur'ān and the Bible." In John C. Reeves, ed. *Bible and Qur'ān: Essays in Scriptural Intertextuality*. Atlanta 2003, pp. 23 – 60.

<http://www.religion.emory.edu/faculty/robbins/Pdfs/QuranRevEssayFinal.pdf>

Marc S. Bernstein. *Stories of Joseph: Narrative Migrations between Judaism and Islam*. Detroit 2006. Pp. 137 – 156.

מטלה: מהם סיפורי הנביאים? הסבר כיצד עברו חומרים מיהודים למוסלמים ולהיפך בימי הביניים? עמוד על תפוצתם של סיפורים אלה בקרב יהודים ומוסלמים.

8. 24.5 - מעשה הנמלה

אהרן ילינק. *בית המדרש*. לייפציג 1853 – 1878. חדר חמישי, עמ' 22 – 26.

http://folkmasa.org/bet/nemala_bet_hamidrash_yel.pdf

להעשרה:

חיים נחמן ביאליק. *שלמה המלך והאדרת המעופפת*. פרנקפורט 1924.
<https://benyehuda.org/read/6633>

9. 7.6 - אלפרג' בעד אלשדה לרבינו נסים ב"ר יעקב מקירואן

עלי יסיף. *סיפור העם העברי*. ירושלים 1994. עמ' 292 – 295.

Goitein, *A Mediterranean Society*, vol. 5, p. 53.

חיים זאב הירשברג. *רבינו נסים ב"ר יעקב מקירואן*. ירושלים, תשי"ד. עמ' 50 – 63.

הקוראן, תרגום מערבית והוסיף הערות נספחים ומפתח אורי רובין. תל אביב, 2005. סורה 18 : 66 – 82.

או
القرآن, سورة الكهف: 66 – 82.

קריאת קטע מתוך "אלפרג' בעד אלשדה".

להעשרה:

David Rottmann. "Folktale/Folkliterature." *Encyclopedia of Jews in the Islamic world*. Third edition. Online resource.

Ulrich Marzolph. "Popular literature." In Julie Scott Meisami and Paul Starkey, eds. *Encyclopedia of Arabic literature*. 2 vols. London-New York 1998, vol. 2, pp. 610 – 611.

10. 14.6 – שירת החול והמקאמה

שולמית אליצור. *שירת החול העברית בספרד המוסלמית*. תל אביב, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה 2004. עמ' 68 – 74.

שלמה דב גויטיין. "המקאמה והמחברת, פרק בתולדות הספרות והחברה במזרח." *מחברות לספרות* 5 מחברת א' (תשי"א): 26 – 40.

מטלה: 1. מה מייחד את שירת החול העברית בספרד המוסלמית? 2. מה בין המקאמה והמחברת?

11. 21.6 – קצת אלמצרי ואלריפי

يوسف الشربيني. كتاب هز القحوف في شرح قصيد ابي شادوف. مصر 1322هـ/1904 - 1905م. ص. 6 - 7, 12, 16 - 18, 23 - 24, 30 - 31.

Goitein. "Townsmen and fellah, a Geniza text from the seventeenth century." *Asian and African Studies* 8 (1972): 257-261.

להעשרה:

Gabriel Baer. "Fellah and townsman in Ottoman Egypt." *Asian and African Studies* 8 (1972): 221-256.

Humphrey T. Davies. *Yūsuf al- Shirbīnī's Brains Confounded by the Ode of Abū Shādūf Expounded* vol. 1. Leuven, Paris, Dudley 2007. pp. XXI-XXVIII.

12. 28.6 – ספרות עממית בערבית יהודית בין היסטוריה לפולקלור: מגילת מצרים; טום וג'רי

צבי מלאכי. סוגיות בספרות העברית בימי הביניים. תל-אביב 1971. עמ' 11 – 14, 19 – 24.

שמעון שטובר. ספר דברי יוסף. ירושלים 1994. עמ' 287 – 292.

להעשרה:

וינטר, מיכאל. "יחסי היהודים עם השלטונות והחברה הלא-יהודית." בתוך י"מ לנדאו, עורך. *תולדות יהודי מצרים בתקופה העות'מאנית*. ירושלים 1988. עמ' 375 – 381.

Benjamin Hary. *Multiglossia in Judeo-Arabic: with an edition, translation and grammatical study of the Cairene Purim scroll*. Leiden 1992. Part two, pp. 133 – 140, 144 – 202.